

GROZDANA MAROŠEVIĆ
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

NARICANJE U HRVATSKOJ U POVIJESNOM KONTEKSTU

Budući da je oblikovano elementima poetskog i glazbenog izraza, naricanje su folkloristi i etnomuzikolozi povezali s idejom pjesme i glazbe (pjevanja) i obrađivali ga kao glazbeno-poetsku vrstu, premda se u sredinama u kojima se prakticiralo nije smatralo pjevanjem. Riječ je o stiliziranom plakanju, o posebnom zvukovnom sustavu u kojem govor, glazba i plač gube pojedinačne identitete i stvaraju poseban (obredni) jezik kojim se oplakuje pokojnik, komunicira s umrlima i onozemaljskim svijetom. Na osnovi podataka zabilježenih od 15. do 20. stoljeća u radu se razmatra magijska, društvena i psihološka funkcija naricanja kao obredne prakse koju je, osobito u prošlosti, obilježavao visok stupanj formaliziranosti i propisanosti s obzirom na izvođače, vrijeme i mjesto, sadržaj (obrasce, formule) i način izvođenja. Povezano s promjenama u obiteljskim odnosima i u njima sve izraženijom privrženošću i osjećajnošću, što je dovelo do emocionalnog odbijanja, prikrivanja i uvođenja tabua smrti te potiskivanja javnoga izražavanja tuge, od 19. stoljeća moguće je pratiti promjene u stavu ljudi spram naricanja: ono je postupno prestajalo biti normom, a u mnogim se sredinama i posve napustilo.

Ključne riječi: naricanje, Hrvatska, Gradišće

Svake godine obilježavamo dan Svih svetih i Dušni dan (Dan mrtvih) – pohodimo grobove svojih najmilijih, prethodno ih uredivši i okitivši cvijećem, palimo na njima svijeće, okupljamo se na obiteljskom ručku i tako izražavamo svoje poštovanje prema pokojnicima. Prije nekoliko desetljeća, početkom 1970-ih, u selima u neposrednoj blizini Zagreba, npr. na groblju u Velikoj Gorici, na Dan mrtvih su se mogle čuti i žene kako oplakuju svoje mrtve naričući (*javčući*). Riječ je o drevnoj praksi usmene kulture, široko rasprostranjenoj u tradicijskim zajednicama raznih dijelova svijeta, koja se i u Europi – posebno u mediteranskim i balkanskim regijama, ali i u nekim područjima središnje Europe, pa i na samome sjeveru (npr. u istočnoj Finskoj) – unatoč brojnim zabranama i svjetovnih i crkvenih vlasti, uspjela održati i tijekom 20. stoljeća, a u nekim područjima i do današnjih dana (v. npr. Bezić

1981:33-40, 86-91; Gaál 1987; Kiss i Rajeczky 1966; Kligman 1988; Sere-metakis 1991; Šehu 1988; Tolbert 1990; Žganec 1974:170-175).

Uz regionalne razlike i lokalne osobitosti u naricanju mnogih zajednica je zamjetno više zajedničkih obilježja. Izražena su s obzirom na izvođače (redovito su to žene), a očituju se i u osnovnim stilskim i formalnim obilježjima, u strukturi izvođenja te funkcijama i značenjima koje naricanje ima u sredinama u kojima se izvodi. U ovom ću ih radu sažeto prikazati, potkrepljujući ih ponajprije primjerima iz Hrvatske, zabilježenima u pisanim izvorima od 15. do 20. stoljeća, te malobrojnijim podacima o naricanju u Gradišću, koji upućuju na velike sličnosti s naricanjem u Hrvatskoj. Primjerice, iscrpan opis naricanja iz Stinjaka u radu Károlyja Gaála iz 1987. u mnogim se pojedinostima podudara s opisima naricanja u središnjoj Hrvatskoj.

No, na samome početku bih željela upozoriti na nesporazume oko određenja naricanja. U sredinama u kojima se prakticiralo, naricanje se nije smatralo pjevanjem, premda je bilo oblikovano sredstvima poetskog i glazbenog izražavanja. S idejom glazbe (pjesme i pjevanja) počeli su ga od sredine 19. stoljeća povezivati folkloristi i etnomuzikolozi, uočivši u njemu strukturiranost teksta u stihove, a ponekad i jasnije oblikovanu melodijsku liniju, uporabu istih ili sličnih melodijsko-ritamskih obrazaca pri izvođenju pojedinih riječi¹ te elemente tonskih odnosa karakterističnih za glazbu određenog područja. Mnogi su istraživači stoga pristupali naricanju kao posebno glazbeno-poetskoj vrsti – pojedine su primjere obrađivali kao *pjesme*, nazivajući ih *naricaljkama* ili *tužaljka*, a njihovo izvođenje *pjevanjem*.

Takvim su pristupom ustanovili sličnosti u sadržajnim i izvedbenim obilježjima naricanja i pojedinih vrsta pjesama, osobito onih koje su se također izvodile u sklopu posmrtnih običaja ili u sličnim prigodama, primjerice na Veliki petak. Više izvora potvrđuje da su se u takve pjesme svjesno unosili elementi naricanja. Primjerice, u Drugom glagoljskom misalu iz Vrbnika na otoku Krku iz 1462. godine uz zapis teksta "Idešiže milostivniče", koji se izvodio na Veliki petak u obredu otkrića i adoracije križa, navodi se da ga pjevaju dva klerika "umileno kako žene plačivice" (Gortan i Vratović 1969:123; usp. i Bezić 1997:55-56). Međusobni su utjecaji vjerojatno išli i obrnutim smjerom, od pjevanja k naricanju, na što upućuju u naricanju uočljivi elementi glazbenog i poetskog izražavanja. Doduše, valja napomenuti da su oni izraženiji u primjerima naricanja koji su zabilježeni u primarno istraživačkim situacijama negoli u primjerima autentična naricanja (v. npr. snimke naricanja u izboru Jerka Bezića; Bezić 1974).

¹ Vidi npr. obrazac kojim se izvodi riječ *majka* u naricanju za djetetom koje je na otoku Zlarinu zapisao Jerko Bezić 1978. godine (Bezić 1981:89-90).

Pristup naricanju kao pjevanju otežavao bi istraživačima komunikaciju i sporazumijevanje s kazivačima, koji ponekad ne bi razumjeli što ih se zapravo pita (v. Gaál 1987:XIV). I sama sam se u to uvjerila tijekom svojih istraživačkih početaka. Na pitanje: "Jesu li u vašem kraju, kad je netko umro, žene *pjevale* naricaljke?", kazivači bi redovito odgovarali: "Ne, žene su samo *plakale*", misleći pritom i na stvarno i na stilizirano plakanje, tj. naricanje.

Praksa naricanja redovito se označavala glagolima kojima je značenje plakanje i žaljenje: *plakati*, *žaliti*, *tužiti*, *javkati* (*jafkati*), *narikati*, *kukati* i tomu slično. Nijedan lokalni naziv za naricanje ne upućuje na povezanost ili srodnost s koncepcijom glazbe (usp. Bezić 1988:166). I u starijim povijesnim izvorima naricanje se ne određuje u smislu njegova poetskog i glazbenog strukturiranja, premda se uočavaju sličnosti s pjevanjem. Primjerice, Filip de Diversis u svom *Opisu Dubrovnika* iz 1440. godine navodi kako su "neke siromašne žene vješte posebnom načinu plakanja koje se neupućenima čini kao napjevanje" (De Diversis 1973:70). Johann Weikhard Valvasor u djelu *Die Ehre des Herzogthums Krain* iz 1689. godine, opisujući naricanje u Liburniji (tj. okolici Rijeke u Hrvatskom primorju), određuje ga kao "pjevano cviljenje" i izričito kaže da to što žene »bolno pjevajući izjadikuju i nije prava pjesma" (Sušić 1970:117-118). I u jednom od izvora o pjevanju gradišćanskih Hrvata, u djelu *Croaten und Wenden in Ungarn* iz 1828. godine, Johann von Csaplovics svjedoči da je rodbina "gorko i gotovo pjevajući oplakivala" ("bitterlich und zwar singend beweint") umrloga oca ili majku (Dobrovich i Enislidis 1999:9).

Naricanje, dakle, nije *ni pjevanje*, *ni govorenje*, *ni plakanje* – nego je, moglo bi se reći, sve troje zajedno. Govor, glazba i plač gube u naricanju pojedinačne identitete i stvaraju poseban zvukovni sustav, poseban jezik kojemu je i svrha posebna – komuniciranje s pokojnikom i onozemaljskim svijetom (usp. Tolbert 1990:45). Naricanjem se izravno obraćalo pokojniku – kao da se s njime razgovaralo. Kad bi naricale, žene bi se okrenule umrlomu koji je ležao na odru, a na ukopu bi stale sasvim blizu ili kleknule uz grob i naricale u još otvorenu raku (v. npr. Lovretić 1898:42; Gaál 1987:XXIII). Pokojniku bi nabrajale njegove vrline i dobra djela koja je učinio za života te bi se, izražavajući tugu zbog njegova odlaska, od njega opraštale. K tomu, poručivale bi mu da pozdravi na drugome svijetu njihove bližnje koji su prije umrli (v. npr. Lovretić 1898:32; Ivanišević 1905:91; Huzjak 1978:154). I nakon ukopa, kad su nedjeljama poslijepodne posjećivale grobove, naričući su "razgovarale" s pokojnicima. Svjedoči o tome više izvora. Primjerice, Alberto Fortis u svom putopisu *Put po Dalmaciji* iz 1774. godine u poglavlju o životu i običajima Morlaka navodi kako su se žene tom prigodom naričući ispričavale pokojnicima ako su izostale posjetiti ih, pitale ih o prebivanju na onome svijetu, obavještavale ih o novostima na ovome svijetu (Fortis 1984:62).

Kao jezik komuniciranja s umrlima naricanje je imalo nekoliko važnih funkcija. Čini se da je prvotna funkcija naricanja bila magijska – dušu pokoj-

nika trebalo je valjano otpremiti na drugi svijet (usp. Perić-Polonijo 1996:393). Naricanjem se opraštalo od pokojnika i time pomagalo njegovoj duši da se smiri i lakše ode u svijet mrtvih. Na tu funkciju posebno upućuju stariji zapisi naricanja, u kojima nema zazivanja umrloga da se vrati i ne napušta ovaj svijet. Naprotiv, u njima se spominje grob kao njegov novi dom, a smrt kao putovanje na drugi svijet. Vjerovanje da se dušama umrlih može olakšati prelazak u svijet mrtvih, ali i spriječiti njihov povratak u svijet živih, u pozadini su i drugih radnji i postupaka koji su se izvodili ili se i danas izvode u sklopu posmrtnih običaja. Primjerice, u Turopolju bi se širom otvarali prozori da duša umrlog ode na onaj svijet. Prekrivala bi se ogledala da se duša slučajno ne ugleda, uplaši svojih grijeha i pobjegne. Neposredno po nečijoj smrti nije se smjelo naricati da se umrli slučajno ne bi probudio (Huzjak 1978:151, 153). Na otoku Zlarinu se jastuk koji se stavljao pod glavu mrtvaca punio slamom, a ne perjem jer bi mu ono omogućilo da leti te da se vraća i uznemiruje ukućane. S istom su se svrhom na nogama umrloga zašile zajedno čarape (da ne može hodati i vraćati se), a za svaku sigurnost za sprovodom se prolilo još i malo vode (Rajković 1981:235; v. i Grbić 2001:460-462).

No, neovisno o vjerovanju u magijsku moć određenih postupaka, posmrtni su običaji uvijek imali i važnu psihološku i društvenu funkciju. Pomagali su, kao što i danas pomažu, ožalošćenima podnijeti tugu i prebroditi krizu zbog smrti bliske osobe, a zajednici iznova uspostaviti ravnotežu poljuljanu gubitkom njezina člana. Povezujući ljude koji u njima sudjeluju, oni omogućavaju obnavljanje društvenih odnosa i time održavaju koheziju uže skupine neposrednih srodnika i šire lokalne zajednice (usp. Rihtman-Auguštin 1978:119-121). Naricanje je pozicioniralo ožalošćene u odnosu prema široj zajednici i pomoglo im izraziti zajednički gubitak. Pritom je bilo i psihoterapijski djelotvorno. Svojom strukturiranošću kanaliziralo je osjećaje ožalošćenih – omogućilo im je izraziti tugu, štiteći ih tako od posljedica (danas uobičajenog) potiskivanja osjećaja, a istodobno ih je sprječavalo prepuštanju podjednako opasnoj bujici nekontroliranih osjećaja.

Nakon smrti bliskoga člana obitelji žene su često naricale i samo za sebe – na groblju, kod kuće ili vani, za rada na polju (Galín 1974; Rajković 1981:236; Bezić 1981:33; Gaál 1987:XX, XXII). Kad bi im se u duši skupilo odviše čemera i tuge, prekidale bi posao i počele naricati. Privatnost doma dopuštala im je slobodnije izražavanje, pa su naricale prema vlastitu osjećaju, tiho ili glasno, kraće ili duže, uz manje ili više izražene pokrete i gestikulaciju. Poznato je da su se neke žene naricanjem – vjerojatno zbog ponavljanja istih obrazaca, ali i istih pokreta – znale dovesti u osobito psihičko stanje, nalik transu, kojim bi se uspijevale osloboditi pritiska nakupljene boli i tuge i potom se vratiti u normalno stanje. Tijekom istraživanja u Stinjakima (Steinitz) u Gradišću 1965. godine etnolog Károly Gaál je krišom promatrao kroz prozor ponašanje neke žene dok je sama u kući naricala – neko je vrijeme klečala ljuljajući tijelom, potom je vrtjela rukama, pa je, prislonivši

dlanove na sljepoočice, njihala glavom lijevo-desno; mijenjala je mjesta u kući, ponekad glasno dozivala pokojnika, potom se bacila svom dužinom na pod i neko vrijeme ležala da bi se na posljertku digla, vratila u kuhinju i, gledajući u prazno, kraće vrijeme mirno stajala, a onda se naglo prihvatila posla koji je prije bila prekinula (Gaál 1987:XXII). I druge su žene potvrdile da ponekad nisu znale što se s njima zbivalo dok su naricale – nisu bile svjesne ni svojih pokreta ni riječi što su ih izgovarale (ibid.:XX, XXIII).

Zbog važnosti navedenih funkcija naricanje je postalo društveno propisani oblik žaljenja koji je zajednica očekivala od rodbine, jednako kao i neke druge radnje predviđene u sklopu posmrtnih običaja. Njihovo nepravilno izvođenje ili izostavljanje bilo bi shvaćeno i kao nepoštovanje pokojnika i same zajednice. Na naricanje kao društvenu normu ponašanja upućuju brojni izvori. Primjerice, u okolici Novigrada na Dobri, prema Lorkovićevu navodu iz 1863. godine, rođakinje umrloga su morale naricati "po dva puta na dan tako dugo, dok mrtvac leži u sobi a i dosiže tja do groba" (Lorković 1863:238). U okolici Josipdola, prema Božićevićevu svjedočanstvu iz 1910. godine, rodbina "plače i javče mrtvacu" jer "ča bi rekal svit, da nigdôr ne javče?" (Božićević 1910:248). I pojava profesionalnih narikača – koje spominje još De Diversis u prvoj polovici 15. stoljeća (De Diversis 1973:70), a navode ih i drugi izvori sve do kraja 19. stoljeća (npr. Valvasor u Rupel 1969:199; Kamenar 1878:94; Štrekelj 1904-1907:611; Rožić 1908:68-72) – svjedoči o obvezatnosti naricanja unutar običaja vezanih uz smrt. Ako bi se dogodilo da žene iz užega rodbinskog kruga ne bi znale ili zbog potresenosti ne bi mogle naricati, prisutnost tih specijalistica jamčila je da pokojnik neće ostati neoplakan.

Obvezu naricanja nadopunjavale su i norme s obzirom na izvođače, trenutke i načine izvođenja. U većini zajednica obvezne su bile naricati žene najbliže umrlome, kao što su supruga, majka i sestra. U nekim su zajednicama s njima ili umjesto njih naricale profesionalne narikače. Žene su morale naricati u sasvim određenim trenucima, obično u emotivno najintenzivnijima i najnapetijima, npr. kad se lijes iznosi iz kuće, kad se zatvara poklopac lijesa, kad pogrebna povorka kreće prema groblju, kad se zemljom zatrpava grob. Propisana je bila i praksa da se i u određenim danima nakon ukopa javno nariče na groblju. Tako su žene u Stinjakima (Gradišće) bile obvezne naricati na grobu svoga umrloga prigodom sljedeća tri pogreba, kao i nedjeljama poslijepodne tijekom naredne četiri godine (Gaál 1987:XVII). U pojedinim selima u Hrvatskoj ta je obveza trajala kraće – primjerice, u nekim selima Sinjske krajine godinu dana (Milićević 1967-1968:470), u nekima tri mjeseca (Bezić 1967-1968:207), a u Turopolju samo za prvoga posjeta grobu i na Dušni dan (Huzjak 1978:153). Zamjeralo se ženi koja, zbog bilo čega, nije ispunila tu svoju obvezu. Jednu je ženu u Stinjakima svijet prilično ogovarao zato što na sprovodu nije oplakala muža, premda je razlog tomu bila njezina velika potresenost zbog koje, jednostavno, nije mogla naricati (Gaál 1987:XIX).

I sadržaj je naricanja nekoć bio propisan. Podaci iz starijih izvora upućuju na uporabu ustaljenih obrazaca i formula. Tako je, primjerice, u Slavoniji svako selo imalo poseban obrazac za naricanje (Kuhač 1941:479). Postojala su i pravila s obzirom na broj izvođačica i način naricanja. Primjerice, prema Valvasorovu svjedočanstvu iz 17. stoljeća, na sprovodima u Rijeci *morale* su naricati četiri žene iz najbliže rodbine, uvijek po dvije zajedno, dakle naizmjenično, i k tomu vrlo glasno (Sušić 1970:117). Pravila u Sinjskoj krajini nalagala su pak da se nariče sve vrijeme dok je mrtvac u kući, osim noću. Tu je obvezu stoga preuzelo pet do šest žena koje su se izmjenjivale u naricanju i time omogućile jedna drugoj kraće predahe (Bezić 1967-1968:207; Milićević 1967-1968:468).

Izvori koji sadrže podatke o načinu izvođenja potvrđuju da je naricanje bilo solistički žanr. Često je naricala samo jedna žena, a ako ih je bilo više, naricale su naizmjenično, ponegdje i istodobno, ali ne obazirući se jedna na drugu (v. npr. Širola 1942:115; Gaál 1987:XX). Noću je naricanje u gotovo svim sredinama bilo strogo zabranjeno zbog straha da se ne uznemire duše umrlih (v. npr. Milićević 1967-1968:467; Huzjak 1978:153-154; Gaál 1987:XXIII). Navedeni razlog zabrane naricanja noću također potvrđuje naricanje kao jezik komuniciranja s umrlima. Duše u svijetu mrtvih danju ga nisu mogle čuti – čula ga je samo duša pokojnika koja još nije napustila ovaj svijet. Međutim u noćno doba, koje pripada dušama, naricanjem ih se moglo uznemiriti. Zato su se za noćnih bdijenja pjevale mrtvačke i crkvene pjesme, ali se nije naricalo.

Sve do otprilike sredine 20. stoljeća naricanje je bilo društveno propisani način žaljenja. Ipak, od 19. stoljeća se mogu uočiti promjene u stavu ljudi spram naricanja. Sve izraženije su postajale društvene i psihološke funkcije, dok je magijska slabjela. Ono je i nadalje bilo normom, ali se očekivalo da bude ponajprije izrazom osobne tuge ožalošćenih. Podaci iz tog razdoblja svjedoče o naricanju žena iz najužega obiteljskog i rodbinskog kruga, ponekad i ožalošćenih susjeda, no sve češće potvrđuju i kritički stav lokalne zajednice prema unajmljenim narikačama, odnosno prema oplakivanju za koje je očito da ne izražava iskrene osjećaje. Glumljena bi se žalost još dopuštala rodbini, no onome "tko nije ni rod, ni pomoz Bog, pa plače nad mrtvim", seljani bi se narugali (Lovretić 1898:32; v. i Kamenar 1878:94; Božićević 1910:248).

Navedene bi se promjene mogle dovesti u odnos s društvenim promjenama do kojih je u zapadnoeuropskim društvima došlo već u 18. stoljeću, a koje su se snažno odrazile i na obiteljske odnose i stav prema smrti. "Opadanje moći crkve kao svjetovne sile i sekularizacija života u industrijskom društvu" otvorili su put kratkoročnoj orijentaciji građanskoga svijeta, sve više okrenuta sadašnjosti i životu (Rihtman-Augustin 1978:118-119). Obitelj se sve više zasnivala na povjerenju, privrženosti i nježnoj osjećajnosti te se pomisao na razdvajanje sve teže podnosila. Bliskost i sentimentalnost u obitelj-

skim odnosima dovele su do emocionalnog odbijanja smrti, a u 20. stoljeću do prikrivanja smrti, uvođenja tabua smrti te potiskivanja, pa i zabrane javnoga izražavanja tuge (v. Ariès 1989:53-58, 68-71, 180-200). Premda sporije i u manjoj mjeri nego u gradskim sredinama, taj je proces postupno zahvaćao i tradicijske seoske zajednice. U nekim je sredinama bio izražen, primjerice, u stišavanju naricanja na javnim mjestima. Nasuprot spomenutom pravilu da se u sprovodu nariče glasno (koje je u 17. stoljeću naveo Valvasor), podaci od kraja 19. stoljeća svjedoče o pravilu da se u pogrebnoj povorci i na groblju nariče tiše, "iza glasa" (Lovretić 1898:41; Gaál 1987:XXII).

Daljnijim procesom mijenjanja stavova prema smrti i izražavanju osjećaja, naricanje je prestalo biti normom. Izvori iz druge polovice 20. stoljeća uglavnom svjedoče o naricanju kao spontanom i iskrenom izrazu najveće tuge (v. npr. Žganec 1962:205; Rajković 1973:192; Bezić 1981:33), pri čemu nije bilo neobičnim da nariče i muški srodnik (Marošević 1993:246-247). "Glasno" naricanje pred drugima ustupilo je mjesto "tihom" naricanju za sebe, pa su i prijašnji ustaljeni obrasci i formule naricanja sve češće bili zamjenjivani slobodnijim improvizacijama. To potvrđuju i usputna zapažanja nekih istraživača. Žganec, primjerice, početkom 1960-ih primjećuje da u koprivničkom kraju "više nema ustaljenih forma tih 'narekanja'" (Žganec 1962:205). Prestajući biti društvenom normom, naricanje se u mnogim sredinama i posve napustilo.

NAVEDENA LITERATURA

- Ariès, Philippe (Filip Arijes). 1989. *Eseji o istoriji smrti na Zapadu: Od srednjeg veka do naših dana*. Beograd: Rad. [Z. Banjac, prev. Naslov izvornika: *Essais sur l'histoire de la mort en Occident*. Paris: Editions du Seuil, 1975]
- Bezić, Jerko. 1967-1968. "Muzički folklor Sinjske krajine". *Narodna umjetnost* 5-6:175-275.
- Bezić, Jerko. 1974. *Naricaljke (Izbor)*. Magnetofonska vrpca u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF mgtf 694.
- Bezić, Jerko. 1981. "Folklorna glazba otoka Zlarina". *Narodna umjetnost* 18:27-148.
- Bezić, Jerko. 1988. "Objavljeni notni zapisi napjeva naricaljki u Hrvatskoj". U *Zbornik radova 35. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije. Rožaje, 1988*. I. Kujević, ur. Titograd: Udruženje folklorista Crne Gore, 166-171.
- Bezić, Jerko. 1997. "Liturgijska glagoljaška pjesma 'Ideš li, milostivniče' iz Novog Vinodolskog". *Bašćinski glasi* 6:51-59.
- Božićević, Juraj. 1910. "Običaji u Šušnjevu selu i Čakovcu". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 15/2:204-254.

- De Diversis, Filip. 1973. *Opis Dubrovnika*. Dubrovnik: Časopis "Dubrovnik". [I. Božić, prev. Naslov izvornog rukopisa: *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii ad ipsius Senatum descriptio*, 1440. Prijepis iz druge polovice 18. st. objavio V. Brunelli u Zadru 1880.-1882.].
- Dobrovich, Jakob i Ingeborg Enislidis, ur. 1999. *Volksmusik im Burgenland – Spričanje: Das Toten-Abschiedslied der Kroaten im Burgenland*. Wien: Burgenländischen Volksliedwerk. [*Corpus Musicae Popularis Austriacae* 11]
- Fortis, Alberto. 1984. *Put po Dalmaciji*. Zagreb: Globus. [M. Maras, prev. Naslov izvornika: *Viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis*. Venezia: [S.n.], 1774.]
- Gaál, Károly. 1987. "Die Totenklage in Stinatz". U Gerhard Neweklowsky i Károly Gaál: *Totenklage und Erzählkultur in Stinatz*. Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien, XIV-XXV. [*Wiener slawistischer Almanach* 19]
- Galin, Krešimir. 1974. *Javkanje u Sv. Jani kraj Jastrebarskog, u Lomnici i Dubrancu u Vukomeričkim Goricama*. Diplomski rad iz etnologije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Rukopis u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF rkp 1046.
- Gortan, Veljko i Vladimir Vratović, prir. 1969. *Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui latine scripserunt*, sv. 1. Zagreb: Matica hrvatska – Zora. [*Pet stoljeća hrvatske književnosti* 2]
- Grbić, Jadranka. 2001. "Vjerovanja i rituali". U *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*, Z. Vitez i A. Muraj, ur. Zagreb: Barbat [etc.], 459-495.
- Huzjak, Višnja. 1978. "Pogrebni običaji u turopoljskom selu Donjoj Lomnici". U *Etnološki prilozi*, sv. 1., B. Bratanić et al., ur. Zagreb: Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 149-157.
- Ivanišević, Frano. 1905. "Poljica: Narodni život i običaji (Svršetak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 10/1:11-111.
- Kamenar, Đuro. 1878. *Narodne pjesme, pripovijetke i zagonetke iz Karlovca i okolice Jaske*. Rukopis u Odboru za narodni život i običaje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, MH rkp 171; prijepis u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF rkp 2.
- Kiss, Lajos i Benjamin Rajeczky, ur. 1966. *Corpus Musicae Popularis Hungaricae*, sv. 5: *Siratók (Laments)*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Kligman, Gail. 1988. *The Wedding of the Dead. Ritual, Poetics, and Popular Culture in Transylvania*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Kuhač, Franjo Ksaver. 1941. *Južno-slovenske narodne popievke*, sv. 5., B. Širola i V. Dukat, prir. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Lorković, V. 1863. "Odgovor na njeka pitanja društva za povjestnicu i starine jugoslavenske: Iz okolice karlovačke". U *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*,

sv. 7., I. Kukuljević Sakcinski, ur. Zagreb: Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, 233-248.

Lovretić, Josip. 1898. "Otok: Narodni život i običaji. Smrt". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 3:26-45.

Marošević, Grozdana. 1993. *Izvedba kao odrednica folklornosti glazbe: Etnomuzikološko istraživanje u Karlovačkom Pokuplju*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Rukopis u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF rkp 1429.

Milićević, Josip. 1967-1968. "Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini". *Narodna umjetnost* 5-6:433-515.

Perić-Polonijo, Tanja. 1996. "Oral Poems in the Context of Customs and Rituals". *Narodna umjetnost* 33/2:381-399.

Rajković, Zorica. 1973. "Narodni običaji okolice Donje Stubice". *Narodna umjetnost* 10:153-216.

Rajković, Zorica. 1981. "Običaji otoka Zlarina". *Narodna umjetnost* 18:221-255.

Rihtman-Auguštin, Dunja. 1978. "Novinske osmrtnice". *Narodna umjetnost* 15:117-175.

Rožić, Vatroslav. 1908. "Prigorje: Narodni život i običaji". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 13/1:16-112.

Rupel, Mirko. 1969. *Valvasorjevo berilo: Iz slave vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga. [Drugo izdanje]

Seremetakis, Nadia C. 1991. *The Last Word: Women, Death, and Divination in Inner Mani*. Chicago – London: The University of Chicago Press.

Sušić, Zvonimir. 1970. "Valvasor o Liburniji". *Dometi* 3/6:114-123.

Šehu, Đultekin. 1988. "O nekim sličnostima u albanskim i korzikanskim tužbalicama". U *Zbornik radova 35. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije. Rožaje, 1988.*, I. Kujević, ur. Titograd: Udruženje folklorista Crne Gore, 160-165.

Širola, Božidar. 1942. "Žumberačke narodne popijevke". *Etnografska istraživanja i građa* 4:91-118.

Štrekelj, Karel, prir. 1904-1907. *Slovenske narodne pesmi*, sv. 3. [K. Štrekelj, zbral in vredil]. Ljubljana: Slovenska matica.

Tolbert, Elisabeth. 1990. "Magico-Religious Power and Gender in the Karelian Lament". U *Music, Gender, and Culture*, M. Herndon i S. Ziegler, ur. Wilhelmshaven: Noetzel, 41-56.

Žganec, Vinko. 1962. *Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Žganec, Vinko. 1974. *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže u Mađarskoj*. Čakovec: Tiskarsko-izdavački zavod "Zrinski".

LAMENTING IN CROATIA IN HISTORICAL CONTEXT

SUMMARY

Since they are formed by both poetic and musical expression elements, folklorists and ethnomusicologists have linked laments with the idea of poetry and music (singing) and dealt with them as a musical-poetic genre, even though they are not regarded as singing in the communities in which they are practised. Laments are stylised weeping, a particular system of sounds in which speech, music and shedding of tears lose their individual identity and create a special (ritual) language in which one mourns the deceased, and communicates with the dead and the afterlife. On the basis of data noted down from the 15th to the 20th century, we consider in the article the magical, social and psychological function of lamenting as a ritual practice, characterised, particularly in the past, by a high degree of formality and conformity to rules in respect of performers, time and place, content (patterns, formulae) and the manner of performance. Linked with changes in family relations, with more highly expressed devotion and sensitivity within them that lead to emotional rejection, concealment and the introduction of the taboo surrounding death and suppression of public expressions of grief, one can monitor changes in attitudes towards lamenting that came about from the 19th century onwards: the practice gradually ceased to be the norm, and was completely abandoned in many communities.

Keywords: lamenting, Croatia, Burgenland